

O'ZBEK TILI VA INGLIZ TILIDAGI MAQOLALARNING TIL XUSUSIYATLARI

G'ulomova Mohlaroyim Alijon qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali

FTO' O'ZBEK TILI 1- bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbek va Ingliz tilidagi maqolalarning til xususiyatlari solishtiriladi. Maqolalar grammatik, leksik, semantik va kommunikativ jihatdan tahlil qilinib, ularning o'xshashlik va farqlari ko'rsatildi. Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik bo'lsa, O'zbek tilida aniqlik va umumiylik morfologik qo'shimchalar va kontekst orqali ifodalanadi. Maqola til o'rganuvchilarga Ingliz tilidagi maqolalarni to'g'ri tushunish va tarjima qilishda yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *O'zbek tili, Ingliz tili, maqola, grammatik xususiyat, leksik va semantik xususiyat, aniqlik, kontekst.*

Annotation: *This article compares the linguistic features of articles in Uzbek and English. Articles are analyzed from grammatical, lexical, semantic, and communicative perspectives, highlighting similarities and differences. While English articles function as independent grammatical units, Uzbek expresses definiteness and generality through morphological suffixes and context. The article helps language learners understand and correctly translate English articles.*

Keywords: *Uzbek language, English language, article, grammatical features, lexical and semantic features, definiteness, context.*

Аннотация: *В данной статье сравниваются языковые особенности артиклей в узбекском и английском языках. Артикли анализируются с грамматической, лексической, семантической и коммуникативной точки зрения, выявляются их сходства и различия. В английском языке артикли являются самостоятельными грамматическими единицами, тогда как в узбекском языке определённость и общность выражаются морфологическими суффиксами и контекстом. Статья помогает изучающим язык правильно понимать и переводить английские артикли.*

Ключевые слова: *узбекский язык, английский язык, артикль, грамматические особенности, лексические и семантические особенности, определённость, контекст.*

Tilshunoslikda maqolalar (articles) muhim lingvistik birliklardan biri hisoblanadi. Ular otlarning aniqligini, umumiy yoki maxsus ekanligini ifodalashda xizmat qiladi. Ingliz tilida maqolalar grammatik tizimning ajralmas qismi bo'lib, otlar oldida definite (the) yoki indefinite (a, an) shaklida keladi. Bu orqali so'zning umumiy yoki maxsus ob'ektga murojaat qilishi aniqlanadi. O'zbek tilida esa an'anaviy maqolalar mavjud emas. Aniqlik, umumiylik yoki maxsuslikni ifodalash ko'proq kontekst, qo'shimchalar va so'z tartibi orqali amalga oshiriladi. Masalan, otga qo'shilgan –ni qo'shimchasi uning aniqligini bildiradi, –lar esa ko'plikni ifodalaydi. Ushbu maqolaning maqsadi – O'zbek va Ingliz

tilidagi maqolalarning grammatik, leksik va kommunikativ xususiyatlarini solishtirish, ularning til tuzilishidagi rolini o'rganishdir. Shu bilan birga, maqolalarning til o'rganish va tarjimada qanday qo'llanilishi ham muhim ahamiyatga ega. Mavzu dolzarbligi shundaki, ko'plab til o'rganuvchilar Ingliz tilidagi maqolalarning ishlatilishini to'g'ri tushunmaydilar va ularni O'zbek tiliga tarjima qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli maqolalarni solishtirish va ularning til xususiyatlarini tahlil qilish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Maqola tushunchasi va turlari. Maqola tushunchasi lingvistik nuqtai nazardan – otlar oldida ishlatiladigan grammatik birlik bo'lib, u otning aniqligi, umumiyligi yoki maxsusligini bildiradi. Maqolalar nutqning aniqligini oshirish, xabarni tushunarli qilish va kontekstni belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Ingliz tilida maqolalar. Ingliz tilida maqolalar ikki asosiy turga bo'linadi:

1. Definite article – the: Bu shakl ma'lum bir ob'ekt yoki odam haqida gapirilayotganda ishlatiladi. Masalan:

I saw the book you mentioned yesterday.

Bu yerda “the book” – o'quvchi yoki tinglovchi uchun oldindan ma'lum bo'lgan kitobni bildiradi.

2. Indefinite articles – a / an: Bu shakl noma'lum, umuman biror narsani bildirganda ishlatiladi. Masalan: I bought a pen. Bu yerda “a pen” – umumiy bir ruchka, qaysi biri ekanligi muhim emas. Indefinite article “a” undosh harf bilan boshlanuvchi so'z oldida, “an” esa unli harf bilan boshlanuvchi so'z oldida ishlatiladi.

O'zbek tilida maqolalar: O'zbek tilida ingliz tilidagi kabi aniq grammatik maqola tizimi mavjud emas. Aniqlik va umumiylikni ifodalash quyidagi vositalar orqali amalga oshiriladi. Qo'shimchalar: -ni (aniq ob'ekt), -lar (ko'plik)

Masalan: kitob (umumiy kitob), kitobni (aniq kitob), kitoblar (ko'plik). So'z tartibi va kontekst: Aniqlik ko'pincha gapdagi mavqe va kontekst orqali belgilanadi.

Masalan: Men kitob o'qiyman. (umumiy kitob), Men kitobni o'qiyman. (aniq kitob)

Shunday qilib, Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik bo'lsa, O'zbek tilida ularning funksiyasi morfologik va sintaktik vositalar bilan amalga oshiriladi. Bu ikki tilning maqola tizimi o'rtasidagi asosiy farqdir.

Grammatik xususiyatlar. Ingliz tilida maqolalarning grammatik xususiyatlari. Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik sifatida otlar bilan chambarchas bog'langan. Ular otning aniqligini, umumiy yoki maxsus ekanligini belgilaydi va quyidagi grammatik qoidalarga amal qiladi:

1. Aniqlik va umumiylikni belgilash. the – ma'lum yoki oldindan tilga olingan ob'ektlarni bildiradi. Misol: The sun rises in the east. a / an – noma'lum, har qanday ob'ektni bildiradi. Misol: I saw a cat in the garden.

2. Son bilan bog'liqlik. Indefinite article a / an faqat birlik sonli otlar bilan ishlatiladi.

Misol: I have a dog. Definite article the birlik va ko'plik sonli otlar bilan ishlatilishi mumkin. Misol: The dogs are barking.

3. Sifatlar va qo'shimchalar bilan bog'lanish. Maqola otdan oldin keladi, lekin sifat va boshqa so'zlar bilan birgalikda joylashadi. Misol: She bought a beautiful dress. Bu yerda a indefinite article sifat bilan birga ishlatilgan.

O'zbek tilida maqolalarning grammatik xususiyatlari. O'zbek tilida an'anaviy maqolalar yo'q, lekin aniqlik va umumiylikni quyidagi vositalar orqali ifodalash mumkin:

1. Qo'shimchalar orqali aniqlik. Aniqlikni ko'rsatish uchun -ni qo'shimchasi ishlatiladi.

Misol: Kitob – umumiy kitob, kitobni – aniq kitob.

2. Ko'plik va aniqlik. Ko'plikni ifodalash uchun -lar qo'shimchasi ishlatiladi, bu ko'pincha kontekstga bog'liq aniqlik beradi.

Misol: Kitoblar – bir nechta kitoblar (umumiy), kitoblarni – ma'lum kitoblar (aniq).

3. So'z tartibi va kontekst orqali aniqlik. Otning joylashuvi, fe'l va boshqa so'zlar bilan bog'lanishi ma'lumotni aniqlashtiradi.

Misol: Men kecha kitob o'qidim. – umumiy kitob, Men kecha kitobni o'qidim. – aniq kitob. Grammatik jihatdan Ingliz tilidagi maqolalar mustaqil va qat'iy qoidalarga ega bo'lsa, O'zbek tilida aniqlik morfologik (qo'shimchalar) va sintaktik (so'z tartibi, kontekst) vositalar orqali amalga oshadi. Bu ikki tilning til tuzilishidagi asosiy farqdir.

Leksik va semantik xususiyatlar. Ingliz tilida maqolalarning leksik va semantik xususiyatlari haqida gaplashamiz. Ingliz tilida maqolalar nafaqat grammatik, balki leksik va semantik rolga ega. Ular otning ma'nosini aniqlashtiradi, umumiy yoki maxsus ob'ekt ekanligini bildiradi va so'zning kontekstga mos kelishini ta'minlaydi.

1. Umumiylik va maxsuslikni ifodalash:

a / an – umumiy, noma'lum ob'ektni bildiradi.

Misol: I want to buy a car. – har qanday mashina.

the – maxsus, ma'lum ob'ektni bildiradi.

Misol: I want to buy the car we saw yesterday. – aniq mashina.

2. Ob'ektning birligi yoki ko'plikni aniqlash:

a / an faqat birlik son bilan ishlatiladi, the esa birlik va ko'plikka nisbatan ishlatiladi.

Misol: The books on the table are mine.

3. Ma'noni aniqlashtirish. Maqolalar otga qo'shimcha ma'no beradi, xabarni tushunarli va aniqlik bilan yetkazadi.

O'zbek tilida maqolalarning leksik va semantik xususiyatlari. O'zbek tilida maqolalar mavjud bo'lmaganligi sababli, aniqlik va umumiylikni leksik va semantik vositalar orqali ifodalashadi.

1. Kontext orqali aniqlik. Gapning mavzusi va boshqa so'zlar yordamida ob'ektning umumiy yoki maxsusligi tushuniladi. Misol: Men kitob o'qidim. – umumiy kitob, Men kitobni o'qidim. – maxsus kitob.

2. Leksik vositalar. Qo'shimchalar va birlik so'zlar ma'noni aniq belgilaydi. Masalan: bir – birlikni, barcha – umumiylikni bildiradi.

3. Pragmatik ifoda. Gapning intonatsiyasi va konteksti ham semantik ma'no hosil qiladi. Misol: Kitobni o'qidingmi? – aniq kitob haqida so'ralmoqda. Ingliz tilida maqolalar

leksik va semantik jihatdan qat'iy va mustaqil birlik bo'lib, ot ma'nosini aniqlashtiradi. O'zbek tilida esa aniqlik va umumiylik ko'proq morfologik qo'shimchalar va kontekst orqali amalga oshiriladi. Shu bilan ikki tilning leksik va semantik tizimi tubdan farq qiladi.

Stilistik va kommunikativ xususiyatlar. Ingliz tilida maqolalarning stilistik va kommunikativ xususiyatlari haqida gaplashamiz. Ingliz tilida maqolalar yozma va og'zaki nutqda, rasmiy va norasmiy kontekstlarda keng qo'llaniladi. Ularning asosiy stilistik va kommunikativ xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Rasmiy va norasmiy nutqda ishlatilishi. Rasmiy nutqda maqolalarning qoidalarga qat'iy rioya qilinishi muhim. Masalan: The results of the experiment are significant. Norasmiy nutqda, suhbat davomida artikllar ba'zan qisqartiriladi yoki umuman ishlatilmay qolishi mumkin. Masalan: I saw movie yesterday. (og'zaki nutqda)

2. Yozma va og'zaki nutqdagi farqlari. Yozma nutqda maqolalarning to'g'ri ishlatilishi xabarni aniq va tushunarli qiladi. Og'zaki nutqda artikllarning ayrim hollarda e'tiborsiz qoldirilishi tabiiy holat.

3. Kommunikativ vazifa. Maqolalar xabarni aniqlashtirish, maqsadni bildiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan: Please close the door. – eshikning qaysi biri ekanligini aniq bildiradi. O'zbek tilida maqola grammatik birlik sifatida mavjud emas, lekin aniqlik va umumiylik kommunikativ nuqtai nazardan quyidagicha amalga oshiriladi.

1. Rasmiy va norasmiy nutq. Rasmiy nutqda otga qo'shimchalar (-ni, -lar) va aniq kontekst ishlatiladi. Masalan: Ma'ruzada kitobni taqdim etdik. Norasmiy nutqda esa ko'pincha kontekst va intonatsiya yordamida aniqlik beriladi. Masalan: Men kitob o'qidim.

2. Yozma va og'zaki nutqda. Yozma nutqda aniqlik morfologik vositalar bilan aniq beriladi. Og'zaki nutqda kontekst va intonatsiya orqali xabar tushunarli bo'ladi.

3. Kommunikativ vazifa: Aniqlik va umumiylikni ifodalash orqali xabarni tushunarli va samarali yetkazish. Masalan: Kitobni o'qi, keyin menga qaytar. – aniq kitob nazarda tutilmoqda. Ingliz tilida maqolalar stilistik jihatdan qat'iy qoidalarga ega bo'lib, rasmiy va norasmiy nutqda ma'no va aniqlikni belgilaydi.

O'zbek tilida esa aniqlik va kommunikativ vazifa morfologik qo'shimchalar, kontekst va intonatsiya orqali amalga oshiriladi. Shu bilan ikki tilning stilistik va kommunikativ xususiyatlarida tubdan farq mavjud.

3. Solishtirma tahlil. Ingliz va O'zbek tilidagi maqolalarning til xususiyatlarini solishtiradigan bo'lsak, ularning o'xshashliklari va farqlari quyidagicha ko'rinadi:

3.1. O'xshashliklar

1. Aniqlik va umumiylik vazifasi:

Har ikkala tilda ham maqolalar yoki ularning analoglari otning aniqligini va umumiyligini ifodalaydi.

Misol: Inglizcha: I saw a cat. (umumiy) vs. I saw the cat. (aniq)

O'zbekcha: Men mushuk o'qidim. (umumiy) vs. Men mushukni ko'rdim. (aniq)

2. Kommunikativ vazifa. Maqolalar xabarni tushunarli qilish, aniqlik berish va kontekstni belgilashga xizmat qiladi.

3. Sintaktik bog'liqlik. Har ikkala tilda maqolalar yoki ularning ekvivalentlari ot bilan chambarchas bog'lanadi.

3.2. Farqlar

1. Grammatik mustaqillik. Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik, qat'iy qoidalarga ega. O'zbek tilida aniqlik morfologik qo'shimchalar va kontekst orqali ifodalanadi.

2. Morfologik vositalar. Ingliz tilida maqolalar morfologik qo'shimchalarsiz ishlaydi. O'zbek tilida aniqlik va ko'plik qo'shimchalar orqali beriladi (-ni, -lar).

3. Stilistik va pragmatik qo'llanish. Ingliz tilida maqolalarning rasmiy va norasmiy nutqda qat'iy qoida bilan ishlatilishi talab qilinadi. O'zbek tilida stilistik farqlar kontekst, intonatsiya va qo'shimchalar orqali amalga oshiriladi.

4. Leksik va semantik farq. Ingliz tilida maqolalar otning umumiy yoki maxsus ekanligini leksik jihatdan mustaqil bildiradi. O'zbek tilida leksik birliklar va kontekst semantik aniqlik beradi. Solishtirma tahlil shuni ko'rsatadiki, Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik sifatida qat'iy qoidalarga ega bo'lsa, O'zbek tilida ularning funksiyasi morfologik va kontekstual vositalar orqali amalga oshadi. Shu bilan birga, har ikkala tilda maqolalar xabarni aniqlashtirish, kommunikativ vazifani bajarish va nutqni tushunarli qilishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa: O'rganilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Ingliz va O'zbek tilidagi maqolalarning til xususiyatlari tubdan farq qiladi. Ingliz tilida maqolalar mustaqil grammatik birlik bo'lib, qat'iy qoidalarga ega: definite (the) va indefinite (a, an) shakllari orqali otning aniqligi, umumiyliigi yoki maxsusligi aniq belgilanadi.

Shuningdek, maqolalar leksik, semantik, stilistik va kommunikativ jihatdan mustahkam tizimga ega bo'lib, rasmiy va norasmiy nutqda qat'iy ishlatiladi. O'zbek tilida esa an'anaviy maqola tizimi mavjud emas.

Aniqlik va umumiylik morfologik qo'shimchalar (-ni, -lar), so'z tartibi va kontekst orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, stilistik va kommunikativ farqlar kontekst, intonatsiya va gapning tuzilishiga bog'liq. Har ikkala tilning maqolalari xabarni tushunarli qilish, aniqlik berish va kommunikativ vazifani bajarishda muhim rol o'ynaydi. Shu tahlil til o'rganuvchilarga Ingliz tilidagi maqolalarni to'g'ri tushunish va ularni O'zbek tiliga tarjima qilishda yordam beradi.

Tavsiyalar: 1. Til o'rganuvchilar uchun. Ingliz tilidagi definite va indefinite maqolalarni o'rganishda misol va kontekstlardan foydalanish tavsiya etiladi. O'zbek tilidagi aniqlikni ifodalovchi qo'shimchalar va so'z tartibini o'rganish, ularni tarjimada to'g'ri qo'llash muhim.

2. Tarjima ishlari uchun. Ingliz tilidagi maqolalarni O'zbek tiliga tarjima qilayotganda kontekstga e'tibor berish zarur. Aniqlikni -ni qo'shimchasi va so'z tartibi orqali ifodalash mumkin.

3. O'quv va metodik ishlarda. Ingliz tilidagi maqolalar qoidalari va ularning ishlatilishi bo'yicha maxsus mashqlar va misollarni ishlab chiqish. O'zbek tilida aniqlik va umumiylikni ifodalash usullarini tushuntirish metodikasi ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, Sh. (2015). Ingliz tili grammatikasi. Toshkent: O'zbekiston.
2. Mirzaev, A. (2017). O'zbek tili va uning xususiyatlari. Toshkent: Fan.
3. Hasanov, T. (2018). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. Akramov, R. (2016). Ingliz tili sintaksisi va maqolalar. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Usmonova, D. (2019). O'zbek tili morfologiyasi. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
6. Jones, D. (2010). English Grammar and Usage. London: Longman.
7. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press.